

EL PSUC DAVANT EL REPTE DE LA DIPLOMÀCIA SOVIÈTICA¹

**JOSEP PUIGSECH
FARRÀS**

Universitat Autònoma de Barcelona / GERD

^{1/} Aquest text s'ha pogut dur a terme dins el marc del projecte «Culturas políticas, movilización y violencia en España, 1930-1950», codi HAR2014-53498, finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat d'Espanya.

Els primers mesos de la Guerra Civil a Catalunya van ser determinants per poder clarificar la trajectòria del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) des de la perspectiva d'una de les seves connexions, concretament la que va establir amb el consolat de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS) a Barcelona. Joan Comorera per un costat i Vladímir Antónov-Ovséienko, per l'altre, van hegemonitzar, i no monopolitzar, la relació entre aquestes dues entitats. D'una banda, entrava en joc un nou tipus de partit, el partit marxista, antifeixista i nacionalista nascut el 24 de juliol de 1936, que s'autoconsiderava adherit a la Internacional Comunista (IC) i que tenia en l'URSS un dels seus punts referencials.² I de l'altra, l'ens diplomàtic establert a la capital catalana l'1 d'octubre de 1936 com a resultat de les relacions interestatals que van forjar la República Espanyola i l'URSS arran de l'inici de la Guerra Civil i que, de fet, representava l'únic Estat que s'havia situat al costat de la República.³ El PSUC veuria en el consolat aquell referent del món sovi-

2/ PUIGSECH, Josep. *Entre Franco y Stalin. El difícil itinerario de los comunistas en Cataluña*. Mataró: El Viejo Topo, 2009, p. 13-70; i PUIGSECH, Josep. *Nosaltres, els comunistes catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la guerra civil*. Vic: Eumo, 2001, p. 31-101.

3/ Per a aquest aspecte, vegeu, entre els més destacats: KOWALSKY, Daniel. *La Unión Soviética y la Guerra Civil española*. Barcelona: Planeta DeAgostini, 2015, p. 13-41; MALAY, Vera V. *Grashdanskaya voina v Ispanii 1936–1939 g. i Evropa*. Moscou: Nauka, 2011, p. 13-215; i VIÑAS, Àngel. *La soledad de la República. El abandono de las democracias y el viraje hacia la Unión Soviética*. Barcelona: Crítica, 2006, p. 63-398.

ètic amb el qual s'identificava. El consolat, per la seva banda, va veure en el PSUC la formació catalana amb la qual tenia afinitat ideològica i, allò més important, programàtica.

COMENÇA EL CAMÍ: SINTONIA MÚTUA I COMUNIÓ EN EL PROJECTE POLÍTIC PER A LA REREGUARDA

El PSUC va deixar palesa la seva posició envers el consolat només tres dies després que arribés a Barcelona, una visió que va confirmar també cinc dies després. La direcció del partit va glorificar públicament la figura del cònsol, l'històric quadre bolxevic Antónov-Ovséienko, del qual va ressaltar la trajectòria política, militar i diplomàtica al costat de la causa revolucionària obrera —posant especial èmfasi en l'episodi de l'octubre de 1917— i de l'Estat soviètic. El PSUC percebia el consolat, per una banda, com l'evidència incontestable del suport material i moral de l'URSS a la causa republicana enfront d'un feixisme internacional que considerava responsable de l'esclat de la guerra; i per l'altra, com un ferm baluard per a la recomposició i consolidació del poder institucional a la rereguarda.⁴

Així doncs, el PSUC mostrava públicament el seu suport a la presència de l'entitat diplomàtica soviètica a Catalunya. L'URSS era un referent per al partit català. I, a partir d'aquí, la identificació amb el consolat confirmava, en primer lloc, la fi de l'aïllament internacional en el qual s'havia trobat la República i l'inici de la tan desitjada arribada de l'ajuda material internacional a la causa republicana. I, en segon lloc, mostrava la coincidència en punts del projecte polític que defensava el consolat per a la rereguarda catalana i el front de guerra amb què es defensava des de les files del partit català, tot i que no eren projectes idèntics. Aquest posicionament havia de ser útil perquè la ciutadania catalana percebés el PSUC com el representant català de l'URSS, la qual cosa esdevenia un factor molt útil de cara a intentar augmentar la presència social i política del partit en la vida de la rereguarda catalana. La presència i l'ajuda soviètica havia de començar a arribar a Catalunya.

⁴ *Treball*, 4 d'octubre de 1936, p. 3; i especialment, *Treball*, 9 d'octubre de 1936.

I el PSUC volia ser vist com el seu interlocutor. De fet, es tractava d'un comportament que el partit català també aplicava en la seva identificació amb la IC. Però amb una diferència significativa: en el cas del consolat li permetia una via de vinculació amb el món soviètic que podria servir de contrapunt a la tortuosa i complexa relació que tenia amb els delegats de la IC i amb la secció nacional de la IC a Espanya, el Partit Comunista d'Espanya (PCE).⁵

Així doncs, el PSUC va definir ràpidament la seva connexió positiva envers el consolat. I, per la seva banda, no gaires dies més tard aquest últim també es va situar clarament alineat amb el partit català. Va ser concretament el 14 d'octubre, coincidint amb l'arribada al port de Barcelona del vaixell de càrrega soviètic *Zirianin*, que representava la primera arribada de material soviètic per a Barcelona i, per extensió, per al conjunt de la població catalana, i amb la qual el consolat va portar a terme el seu primer bany de masses a Catalunya.⁶ Antónov-Ovséienko va mostrar un interès doble pel PSUC: en primer lloc, per la caracterització ideològica del partit català; I en segon lloc, i més important, per la identificació amb el lloc que ocupava, la dinàmica que tenia establerta i l'aposta política que presentava en l'actual conjuntura i les perspectives de futur per a la rereguarda catalana. En el primer cas, l'interès era resultat de la dinàmica estàndard que aplicaven les diferents estructures de l'aparell del Partit-Estat soviètic que operaven a la República Espanyola després de l'inici de la Guerra Civil. Es tractava de determinar quin era el grau de proximitat o distància ideològica que presentaven els objectes del seu interès envers Moscou. Es feia amb totes les formacions polítiques i sindicals que operaven a la rereguarda. I el PSUC no n'era cap excepció. Això permetia determinar en quin grau es podia confiar ideològicament en el subjecte d'anàlisi i, per tant, si era susceptible de poder establir-hi relacions intenses o distants.⁷ En el segon cas, i més determinant que el primer, responia a les necessitats de la política exterior soviètica dels anys trenta, que es traduïa en la política de seguretat col·lectiva, de la

^{5/} La relació PSUC-IC va ser tractada ja fa uns anys a PUIGSECH, Josep. *Entre Franco y Stalin...*, op. cit., p. 13-129; i PUIGSECH, Josep. *Nosaltres, els comunistes...*, op. cit., p. 41-108.

^{6/} La rellevància d'aquest episodi es pot seguir a PUIGSECH, Josep. *La Revolució Russa i Catalunya*. Vic: Eumo, 2017, p. 211-216.

^{7/} KOWALSKY, Daniel. *La Unión Soviética...*, op. cit., p. 38-40.

qual Espanya n'era una peça més en el complex marc en què s'havia convertit la geopolítica mundial del moment. L'URSS intentava apropar-se a la Gran Bretanya i a França per provar de teixir una aliança de països europeus envers l'expansió política i territorial del feixisme a Europa, amb la qual es pogués evitar un possible atac del feixisme sobre l'URSS. Per aquest motiu, el país dels soviets no dubtava a presentar-se com un ferm defensor del model liberal democràtic en la política exterior europea, ja que només aquesta possibilitat li podia permetre aspirar a tenir un apropament amb Londres i París.⁸ Per tant, el consolat necessitava detectar quins eren els principals actors de la vida política a la rereguarda catalana que considerava que estaven identificats amb un projecte amb punts de coincidència amb la defensa del model liberal democràtic per a la República. En aquest sentit, el consolat seguia fil per randa un dels aspectes de la missió diplomàtica que li havia encarregat la direcció del Comissariat del Poble per a Afers Exteriors (NKID), la qual no feia altra cosa que transmetre les ordres de la Comissió del Politburó per als Afers Internacionals, que estava integrada per Làzar Kaganóvitx, Sergo Ordionikidze i, la figura realment significativa i que decidia les línies a seguir, Iosif Stalin.⁹ La missió del consolat tenia una dimensió econòmica, militar i política a Catalunya. Pel que fa a aquest darrer aspecte, que és el que ens interessa en la relació amb el PSUC, bàsicament consistia a establir un contacte ferm amb el Govern de la Generalitat, com a màxima autoritat institucional de la República a Catalunya, i fluït amb els representants de les forces polítiques i sindicals catalanes. Aquesta lògica hauria de permetre a Moscou disposar d'informació concreta i actualitzada de les intencions i decisions del Govern de la Generalitat, l'estat d'opinió de les forces polítiques i sindicals que operaven a la rereguarda i, també, reconduir el poder polític i social que tenien els anarquistes en aquell

8/ La política de seguretat col·lectiva es pot reconstruir, entre d'altres, a través de DONALDSON, Robert; NOGEE, Joseph L. *The Foreign Policy of Russia. Changing systems, enduring interests*. Nova York/Londres: M. E. Sharpe, 2005, p. 37-74; GORODESTKY, Gabriel (ed.). *Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective*. Londres: Frank Cass, 1994, p. 55-74; KENNEDY-PIPE, Caroline. *Russia And The World Since 1917*. Londres: Arnold, 1998, p. 36-56; i SUNY, Ronald Grigor. *The Soviet Experiment. Russia, the USSR and the Successor States*. Oxford/Nova York: Oxford University Press, 1998, p. 291-308.

9/ PUIGSECH, Josep. *Falsa leyenda del Kremlin. El consulado y la URSS en la Guerra Civil española*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2014, p. 24-32.

moment a la rereguarda catalana en favor d'un model que pogués generar confiança des de Londres i París.¹⁰

Aquesta va ser l'essència que va determinar el punt de partida i la lògica sobre la qual girava l'interès consular envers el PSUC. Ara bé, sorprenentment, Antónov-Ovséienko va partir d'un greu error analític. El cònsol el va considerar un partit comunista estalinista. Es tractava d'una valoració que no s'ajustava a la realitat. Però Antónov-Ovséienko es deixava emmirallar per la iconografia i les proclames del nou partit català. Recordem que el PSUC s'autoconsiderava adherit a la IC, utilitzava la falç i el martell en la seva iconografia, a banda d'identificar-se plenament amb l'URSS. Aquests factors van portar el cònsol a identificar-lo com una formació que oferia plenes garanties ideològiques per a Moscou. Antónov-Ovséienko s'havia equivocat. Aquest fet demostra que l'interès consular pel PSUC no estava en la seva caracterització i essència ideològica, tasca de la qual s'havia d'encarregar la IC, al mateix temps que li permetia justificar davant de les autoritats soviètiques l'establiment de connexions amb el partit català. Antónov-Ovséienko havia deformat la realitat, però premeditadament o bé creia en allò que realment afirmava? La resposta a aquesta pregunta s'inclina per la segona afirmació. Els diaris personals del cònsol així ho indiquen.¹¹ Per altra banda, encara és més significatiu que la cúpula soviètica no desautoritzés les afirmacions del seu cònsol a Barcelona. La reacció de Stalin i dels seus subordinats s'explica per dues raons: la primera era que la qüestió ideològica del partit català estava assignada als delegats de la IC i no pas als membres de la delegació diplomàtica. I la segona, perquè eren conscients, a través dels informes dels delegats de la IC i dels diferents representants soviètics que havien anat arribant a Espanya des de l'inici de la Guerra Civil, que el PSUC era una formació que s'havia consolidat en l'escenari polític català i que, a més, des del punt de vista soviètic la seva aposta política per a la rereguarda tenia punts coincidents amb la política que es defen-

10/ Els detalls d'aquesta missió del consolat soviètic a Barcelona es reconstrueixen a PUIGSECH, Josep. «Los pasos de la diplomacia soviética para establecer el consulado de la URSS en Barcelona». A: *Ayer*, [Madrid], núm. 86, p. 169-195.

11/ PUIGSECH, Josep. «An Intimate Diplomatic View: The Spanish Civil War according to the personal diaries of the Soviet Consul Vladimir Antonov-Ovseenko». A: *International Journal of Iberian Studies*, [Londres], núm. 29, (2016), p. 21-36.

sava des de la capital soviètica. Per tant, el projecte de Moscou envers el model polític de la República no es podia permetre el luxe de deixar de banda un interlocutor clau per als interessos de la política de seguretat col·lectiva. I aquest interlocutor no era altre que el PSUC.

Així doncs, l'interès central del consolat envers el PSUC consistia en el seu paper en el joc de forces polítiques a la rereguarda i les possibilitats que oferia per dur a terme els objectius de la missió política que la direcció del NKID havia encarregat al cònsol. En aquest sentit, Antónov-Ovséienko el va identificar com una formació alineada amb el projecte per recuperar l'ordre institucional a la rereguarda i, amb ell, consolidar el model liberal democràtic a Catalunya. Antónov-Ovséienko ho justificava basant-se en una sèrie d'arguments. Estava convençut que en els darrers dies el PSUC havia dut a terme una intensa tasca per apropar-se a les forces anarquistes, per tal que s'anessin integrant progressivament en la plena recuperació del poder institucional a la rereguarda i que, amb ell, acceptessin aquests mecanismes de gestió del poder i s'hi integressin, distanciant-se del model de la revolució proletària. Concretament ho justificava partint de la proposta del PSUC en favor de l'establiment d'una comissió permanent entre els unificats catalans i els anarquistes, en la qual hi hagués representants del PSUC, de la Unió General de Treballadors (UGT) com a filial sindical del PSUC, de la Confederació Nacional del Treball (CNT) i de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI). El cònsol també ho justificava amb la proposta del PSUC per crear una divisió militar integrada conjuntament per la UGT i la CNT. I, finalment, incloïa la proposta a favor d'establir comissions conjuntes destinades a desarmar aquells elements que es mostressin contraris a acceptar el restabliment del poder institucional a la rereguarda, i destinades a desenvolupar una campanya de premsa conjunta per al front que difongués els elements anteriors.¹²

Ara bé, no tot era sintonia. El consolat considerava que el PSUC tenia hipoteques. I això ens demostra, primer, que el consolat no donava cap xec en blanc al PSUC. I segon, i més important, que el partit català tenia un projecte polític propi i que, a més, en cap cas no era resultat d'una imposició ni d'un encàrrec del consolat. El projecte polític del PSUC

12/ PUIGSECH, Josep. *Falsa leyenda...*, op. cit., p. 82-84.

quedava sintetitzat en la defensa de la revolució popular, una consigna que es va presentar públicament el 9 d'agost de 1936 i que partia de la consideració que l'inici de la Guerra Civil havia transformat la situació política que definia inicialment el Front Popular per conduir-lo cap a una nova categorització de mobilització social.¹³ Aquest projecte, per tant, no era el mateix que la defensa del model liberal democràtic per a Espanya que plantejava la política de seguretat col·lectiva soviètica. Una altra cosa, però, és que Antónov-Ovséienko considerés que eren pràcticament la mateixa cosa. Però això era una qüestió d'apreciació consular, com també ho era el fet d'avaluar el PSUC com una formació comunista estalinista.

En tot cas, el consolat veia en el PSUC un excel·lent interlocutor arran dels punts de coincidència que considerava que tenien en el projecte polític per a la rereguarda. Però, alhora, no hi trobava una corretja de transmissió. Així s'expliquen les crítiques al partit català que, com és fàcil de deduir, no sempre s'ajustaven a la realitat i que, a més, constaten que el consolat no era un defensor dels interessos de Catalunya envers la direcció del NKID tal com s'havia afirmat,¹⁴ sinó que actuava com un defensor dels interessos soviètics a Catalunya —partint, això sí, d'una empatia envers Catalunya i els catalans.¹⁵ El cònsol reconeixia que la relació entre el PSUC i la CNT era cada vegada més tensa i, des del seu punt de vista, aquesta tensió dificultava la consolidació del model liberal democràtic a la rereguarda. Ara bé, considerava que aquestes tensions no es fomentaven des del PSUC, sinó que corresponien al boicot que practicaven una bona part de les bases anarquistes envers el projecte de consolidació del poder institucional a la rereguarda. Un bon exemple n'eren les topades entre la Conselleria d'Economia de la Generalitat, en mans de Joan Porqueras després de la formació del Govern del 26 de setembre de 1936, i la Conselleria de Treball i Obres Públiques, dirigida

13/ MARTÍN RAMOS, José Luis. *El Frente Popular. Victoria y derrota de la democracia en España*. Barcelona: Pasado&Presente, 2015, p. 227-230.

14/ El principal defensor de la tesi del suposat paper del cònsol com a defensor dels interessos catalans davant de Moscou, i que també incloïa una suposada sintonia estreta envers la CNT, va ser l'historiador alemany SCHAUFF, Frank. *La victoria frustrada. La Unión Soviética, la Internacional Comunista y la Guerra Civil Española*. Barcelona: Debate, 2008.

15/ VOLODARSKY, Boris. *El caso Orlov. Los servicios secretos soviéticos en la Guerra Civil Española*. Barcelona: Crítica, 2013, p. 117-118.

per Miquel Valdés, que veia com aquesta conselleria havia de fer front sistemàticament als boicots sobre les seves accions per part de la Conselleria d'Economia. Però al costat de tot això se situaven les crítiques a Comorera, que se l'acusava d'actuar en contra de la consolidació del poder institucional a la rereguarda arran de la praxi política que aplicava. El secretari general del PSUC, que en aquells moments es trobava al capdavant de la Conselleria de Serveis Públics, era acusat de posar pals a les rodes al Comitè d'Enllaç entre la UGT i la FAI a causa de la seva suposada actitud intransigent, que no facilitava l'apropament entre els dos sindicats.¹⁶

En conclusió, el primer contacte entre el consolat i el PSUC havia dibuixat clarament les línies mestres d'aquesta connexió, a saber: primer, la sintonia entre ambdós protagonistes; segon, la voluntat de relació per part de tots dos, encara que amb una perspectiva diferent respecte a la dinàmica i intensitat; tercer, la lògica amb la qual el consolat entenia la seva relació amb el PSUC, que quedava ben allunyada de la dimensió ideològica i que es focalitzava en la política que s'havia de desenvolupar per a la rereguarda i, per extensió, per al front, i quart, l'existència de punts de fricció entre els dos protagonistes. La clau a partir d'ara seria com es consolidarien aquests fonaments. I el consolat no trigaria ni cinc dies a aportar les evidències necessàries per respondre a aquesta pregunta.

^{16/} Arxiu de la Política Exterior de la Federació Russa (AVPRF), fons 10, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Diari número 2».

SEMBLA QUE EL CAMÍ SERÀ COMPLEX: CREIX LA CONFIANÇA CONSULAR RESPECTE A LA COL·LABORACIÓ AMB EL PSUC, PERÒ TAMBÉ LES CRÍTiques CAP A LA SEVA PRAXI POLÍTICA

El 18 d'octubre de 1936 la relació PSUC-consolat va quedar totalment consolidada. El cònsol es trobava en condicions de tenir un contacte directe amb membres del PSUC, la qual cosa suposava abandonar la condició d'observador que havia mantingut fins aleshores per fer d'interlocutor directe. Això va ser possible gràcies a un contacte amb determinats membres del partit català a partir del 14 d'octubre de 1936, entre els quals, sabem, hi va haver pesos pesants com Comorera; el secretari d'organització, Valdés, o el secretari general de la UGT catalana, Antoni Sesé. Tenint present la dimensió d'aquestes trobades, allò que ens hem de preguntar és què van implicar aquests contactes respecte a la praxi política que va desenvolupar el PSUC a la rereguarda, així com el tipus de relació que es va generar entre l'un i l'altre.¹⁷

La resposta no deixa dubtes. La preocupació del consolat va ser incidir en el diagnòstic d'aquells aspectes de la praxi política del PSUC que podien alentir, o fins i tot distanciar, l'apropament de la CNT i la FAI envers la constitució d'un front únic amb la resta de forces sindicals i polítiques de la rereguarda. I, a partir d'aquí, reclamar la fi d'aquesta dinàmica. Antónov-Ovséienko estava convençut que la direcció del PSUC assumiria les seves propostes. Primer, perquè eren el resultat de la coincidència dels projectes polítics per a la rereguarda de l'un i de l'altre, a banda de la identificació ideològica que el cònsol establia entre el PSUC i el món soviètic, tal com hem vist en les línies anteriors. Segon, perquè era conscient que això afavoria enormement el seu prestigi personal, arran de l'aureola generada pel seu paper l'octubre de 1917 i en els moments posteriors de la història russosoviètica, tal com ell mateix havia constatat en la revisió acurada de la premsa política publicada a Barcelona que el consolat duia a terme regularment i de què *Treball* havia estat un dels

¹⁷ Els contactes detallats es poden seguir a AVPRF, fons 10, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Diari número 4».

seus objectius principals. I, en darrera instància, perquè l'arribada de la primera ajuda material soviètica a Barcelona el 14 d'octubre de 1936 jugava a favor de la seva autoritat moral. El *Zirianin* va portar milers de tones d'aliments al port català. I la direcció del PSUC va mostrar la seva plena identificació amb el significat d'aquesta ajuda, interpretada com una primera constatació de l'ajut soviètic a la Catalunya republicana i en favor de la solidaritat amb els combatents antifeixistes de les nacions ibèriques.

Tanmateix, Antónov-Ovséienko va recriminar al PSUC la seva manca de mà esquerra a l'hora d'afrontar l'enfortiment dels contactes amb la CNT-FAI perquè aquests s'integressin en un front únic. De fet, fins i tot va assegurar que determinades actituds del partit català dificultaven la consolidació d'aquest front, i més encara per haver-sefet de manera pública i per haver trencat el treball entre bastidors que es considerava necessari en unes negociacions d'aquest estil. Concretament es referia a la proposta realitzada des de la direcció del PSUC que proposava que el comitè d'enllaç PSUC-UGT-CNT-FAI esdevingués un comitè d'acció i que, segons el cònsol, els cercles de la FAI l'havien interpretada com una maniobra tàctica per debilitar la força dels faistes. El cònsol també es mostrava en desacord amb unes altres manifestacions realitzades pel secretari general del PSUC durant l'acte conjunt entre el PSUC i la UGT en què Comorera havia afirmat que aquesta última aglutinava la major part de la classe obrera catalana i, a més, havia acusat la CNT i la FAI de portar a terme una col·lectivització forçosa dels camperols, d'amagar armes a la rereguarda i, fins i tot, d'assassinar a membres del PSUC i de la UGT.¹⁸

Deixant de banda les crítiques que havia fet cap al PSUC, el cònsol va obtenir el reconeixement de la seva autoritat moral per presentar propostes sobre la política que el PSUC havia de dur a la rereguarda. Així ho van admetre tres quadres directius del partit català que es van reunir amb el cònsol i, malgrat que no se'n va precisar la identitat, molt probablement es tractava de Comorera, Valdés i Sesé. Com hem vist anteriorment, hi ha constància que tots tres es van reunir amb el cònsol i que, a més, eren figures amb un pes polític i sindical central dins del partit que,

^{18/} AVPRF, fons 10, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Diari número 5».

no ho oblidem, havien estat protagonistes de les accions recriminades per Antónov-Ovséienko. En tot cas, d'allò que no hi ha cap dubte és que després d'aquesta trobada el cònsol va assumir que la direcció PSUC escoltava amb notable interès les seves propostes i, com a fruit d'això, no va dubtar a plantejar que l'objectiu fonamental era reconduir les posicions maximalistes anarquistes en favor d'una plena integració de la CNT i la FAI per a la reconstrucció del poder institucional a la rereguarda i la progressiva dissolució del projecte en favor de la revolució proletària. I per a aquesta tasca necessitava el PSUC i aconseguir una ascendència sobre el partit català. Ascendència, no una imposició. I, a més, no dubtava a criticar-lo quan considerava que adoptava una línia equivocada en relació a la CNT-FAI, tal com hem vist. Ara bé, és igualment cert que tampoc no es quedava enrere a l'hora d'aplaudir els moviments del PSUC favorables a consolidar l'ordre a la rereguarda, una altra qüestió clau en el projecte polític consular. Concretament en relació a la darrera proposta del partit català en l'àmbit de les conselleries de la Generalitat, favorable a requisar les armes a la rereguarda i posar-les a disposició del Govern de la Generalitat, així com a la proposta de reorganitzar la gestió de la indústria militar.¹⁹

La confirmació de la línia de relació que s'havia establert entre el consolat i el PSUC es va ampliar arran de l'aprovació del Decret de col·lectivitzacions de la Generalitat del 24 d'octubre de 1936. Els moviments duts a terme pel partit català envers el procés que va portar a aquest decret van confirmar al cònsol la seva apreciació que, primer, el PSUC era el partit català que es trobava plenament identificat amb el projecte polític soviètic per a la rereguarda republicana i, per tant, el partit en el qual Moscou podia confiar; segon, el PSUC actuava com un informador dels moviments que es realitzaven en les esferes governamentals catalanes, i tercer i com a gran novetat, que el partit català era la via que permetia que el consolat pogués fer arribar propostes sobre la rereguarda a la Generalitat. Antónov-Ovséienko no va dubtar a valorar de forma positiva la ferma defensa que havia fet el PSUC de reorganitzar la rereguarda que era ben distant del maximalisme que suposava la revolució obrera. El cònsol es va mostrar satisfet pel suport del partit català al Govern de la Generalitat

19/ *Ibidem.*

i a la figura de Lluís Companys com a president de la Generalitat per la seva aposta a favor d'enfortir l'ordre a la rereguarda i d'establir un exèrcit disciplinat que s'allunyés del model descontrolat de les milícies i columnes, així com pel respecte al model d'empresa no col·lectivitzada quan es tractés d'empreses amb menys d'un centenar de treballadors. Totes aquestes mesures anaven pel camí que desitjava el consolat per a la rereguarda.²⁰

No obstant això, el consolat no deixava passar per alt un cert malestar que tenia amb el PSUC. El partit català era acusat de no haver actuat amb celeritat i transparència a l'hora d'informar a la delegació consular de l'acord de consens al qual havien arribat amb la CNT, la FAI i la UGT, que es traduïa en el vistiplau al decret i a la seva publicació a la premsa. Qui en rebia les crítiques no era cap desconegut: es tractava del secretari d'organització del PSUC. L'altre punt de fricció entre el consolat i el PSUC, que no era nou, corresponia a la relació del partit català amb la CNT. Antónov-Ovséienko continuava mostrant-se'n crític i, de fet, en aquells moments les crítiques es trobaven en el seu punt més àlgid des de la seva arribada a Barcelona. El cònsol li recriminava dues qüestions concretes: primer, la incapacitat dels dos consellers del partit català en el Govern de la Generalitat per saber frenar les demandes de la CNT que implicaven institucionalitzar diferents elements de la revolució obrera a la rereguarda. Antónov-Ovséienko es referia a incloure la col·lectivització de les grans empreses en el decret, així com a les influències que havia detectat de la CNT sobre una Unió de Rabassaires. I, en segon lloc, la repetida incapacitat dels quadres directius del PSUC per aturar les reticències anarquistes envers les propostes que implicaven esmicolar la institucionalització de la revolució obrera en el front de batalla, com era la reticència envers la unificació del comandament militar.²¹

Tanmateix, el consolat havia aconseguit que el PSUC actués com a porta d'entrada de les propostes consulars cap al Govern de la Generalitat. Un altra cosa era que s'acceptessin. I molt més lluny quedava encara el fet que això suposés, d'alguna manera, que el consolat controlés la Generalitat. Res més lluny de la realitat: les propostes procedents de la

20/ AVPRF, fons 10, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Al camarada Litvínov».

21/ *Ibidem*.

delegació diplomàtica que el PSUC va transmetre van tenir com a destí l'organització i eficàcia dels recursos de cara al front de batalla. Concretament estaven orientades a la necessitat d'establir un comandament unificat que permetés superar l'actual model que, sense cap dubte, el cònsol considerava com un model ineficient que resultava dels plantejaments maximalistes dels anarquistes. Antónov-Ovséienko aspirava a jerarquitzar i centralitzar l'aparell militar català que actuava al front d'Aragó, per això havia expressat la possibilitat de constituir un regiment d'infanteria triple I també va fer arribar a la sessió del Govern de la Generalitat del 29 d'octubre noves propostes en aquesta mateixa línia que, tot i ser rebutjades, van aconseguir el compromís que es tornarien a posar sobre la taula en un període no gaire llunyà.²²

Ara bé, si Antónov-Ovséienko havia aconseguit fer arribar al Govern de la Generalitat algunes propostes sobre l'esfera militar, allò que realment li preocupava més era consolidar l'autoritat de la Generalitat a la rereguarda. Per això va decidir reunir-se amb Comorera i proposar un canvi en la posició del PSUC respecte a la seva relació amb Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Antónov-Ovséienko considerava ERC com el pal de paller de l'executiu autonòmic. I per aquest motiu es va convidar el secretari general del PSUC que el seu partit abandonés la competència que estava exercint amb ERC a l'hora de captar base militant entre la petita burgesia catalana. El cònsol considerava que aquesta competitivitat afeblia ERC i, amb ella, la força d'aquest partit i, per tant, la de Companys i ERC en la presidència i en el Govern de la Generalitat respectivament. I això era molt preocupant si es tenia en compte que, des del seu punt de vista, calia un executiu català fort per poder fer front a l'actuació deslleial que estaven duent a terme els anarquistes perquè donaven suport teòric a mesures adoptades pel Govern de la Generalitat però, posteriorment, no les acataven i això provocava la feblesa del poder institucional a la rereguarda.²³

Ara bé, ¿aquesta dinàmica en la qual es trobava immers el PSUC segons la visió consular es pot considerar prova d'una suposada subordinació i

^{22/} Així es recull en una altra de les cartes escrites pel cònsol per a la direcció del NKID, que es pot seguir també a AVPRF, fons 10, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Al camarada Litvínov».

^{23/} AVPRF, fons 10, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Sense títol».

submissió del PSUC envers l'entitat diplomàtica? Les darreres investigacions al voltant de la militància del partit català —que permeten validar si eren certes o no les recriminacions del cònsol cap al PSUC respecte a la suposada competitivitat amb ERC— tot i tenir presents les dificultats documentals que hi ha sobre aquesta temàtica, han evidenciat que el PSUC tenia com a principal base social les classes treballadores, que es complementava amb presència de pagesos i que, en darrera instància, s'hi afegien sectors identificats com a personal contractat, professionals liberals i petits comerciants.²⁴ Així doncs, la proposta del cònsol no implicava ni forçava cap rectificació respecte a allò que era el camí natural del PSUC en relació a la seva base social principal ni tampoc, de fet, a la seva base complementària. El partit comandat per Comorera es nodria fonamentalment de membres que no havien tingut cap militància prèvia. I se situaven bàsicament en la classe treballadora —al voltant d'una mica més de la meitat del total de militants—, mentre que el focus complementari camperol no arribava a una tercera part del total de militants. Per tant, els sectors potencialment susceptibles d'enquadrar-se en la queixa consular no arribaven ni al 20 % del total de la militància del PSUC i, menys encara, no superaven ni el 6 % del total els dos que dins d'aquests podien tenir més punts de contacte amb ERC —com ara uns professionals liberals i uns petits comerciants.

Així doncs, la petició consular a favor que el PSUC es retirés de la suposada competència que exercia amb la base militant d'ERC en cap moment no apuntava la línia de flotació que constituïa la idiosincràsia de la base militant del PSUC; i, a més, denota que el cònsol no acabava d'interpretar amb precisió què era el PSUC. En tot cas, la demanda consular no implicava que el partit català alterés el camí natural que tenia en relació amb la configuració de la seva base militant. A més a més, i vinculat amb l'element anterior, l'impacte de la petició es referia només a una petita part de la seva base militant que, segons les dades concretes fiables que en tenim de l'any 1937, va seguir present en el partit i, per

^{24/} Al marge de l'aportació que José Luis Martín Ramos presenta en aquest mateix llibre, són també rellevants les aportacions d'aquest autor a MARTÍN RAMOS, José Luis. *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*. Barcelona: L'Avenç, 2012, p. 8 i 142-143, que confirmen les tesis plantejades a la seva aproximació inicial a aquesta qüestió a MARTÍN RAMOS, José Luis, «La afiliación del PSUC durante la Guerra Civil (1936-1939): volumen, distribución territorial y composición social». A: *Revista Història Moderna i Contemporània* [Bellaterra], núm. 5 (2007), p. 237-262.

tant, la seva reducció es faria de forma lenta i sense tallar de soca-rel aquesta via natural d'arribada de militants. També cal tenir present que la petició consular no es pot descontextualitzar del joc polític natural entre PSUC-ERC que es portava a terme a la rereguarda abans de l'arribada del consolat a la capital catalana. El PSUC havia marcat un perfil polític propi i, a mesura que passaven les setmanes, això també implicava que la seva militància s'anava polint de manera natural.

Com hem vist fins aquestes línies, el consolat havia situat la seva relació envers el PSUC en l'esfera de les temàtiques vinculades a la dinàmica política de la rereguarda. Tanmateix, i precisament perquè ja havia afrontat i consolidat aquesta temàtica que per a ell era la principal, a mitjans de novembre de 1936 va ampliar el seu horitzó temàtic. Així doncs, es va posar sobre la taula la praxi del PSUC en el front de batalla, i concretament la gestió del partit català en relació a les accions d'agitació i propaganda i a la contenció de les mesures per desenvolupar la revolució obrera defensada pels anarquistes. És més, la posició consular seria clarament intervencionista en aquest camp. La lògica que explicava aquesta variació en la línia mantinguda pel consolat fins aquell moment rau en el fet que per a Antónov-Ovséienko era una autèntica obsessió poder assolir la victòria republicana en el camp de batalla. Calia derrotar els insurrectes fos com fos. Sense la victòria militar, la rereguarda estava condemnada a la derrota. Per això es mostrava especialment bel·ligerant quan detectava que la praxi política del PSUC a la franja de la rereguarda que estava més propera a la zona del front de guerra estava allunyada de les condicions objectives que el cònsol considerava imprescindibles per poder assolir la victòria en el front de batalla.

En aquest sentit, Antónov-Ovséienko va reclamar una millora urgent de l'orientació de les accions d'agitació i propaganda. Això implicava deixar de banda el català i utilitzar la llengua castellana per poder arribar a la totalitat dels habitants dels municipis aragonesos, així com centrar-se en la defensa de l'actual model nacional d'estat que tenia la República. Per altra banda, també reclamava necessari actuar amb eficàcia discursiva i pràctica si es volia erosionar les col·lectivitzacions anarquistes i, al mateix temps, forçar la CNT-FAI a complir els acords aprovats per la Generalitat favorables a establir un comandament unificat. En aquest darrer

aspecte es va mostrar decebut perquè considerava que el PSUC no havia posat prou èmfasi a l'hora de defensar la totalitat de la seva proposta en el Govern de la Generalitat per tal de dur a terme la creació d'unitats regulars per al front. La part positiva era que altres propostes, que havia fet arribar a través del PSUC, sí que havien tingut un millor recorregut com, per exemple, la necessitat d'augmentar els recursos per al front, d'instaurar algun tipus de comissariat polític a les forces destinades al front i de crear alguna mena de Consell de Defensa i Consell Militar inspirant-se en el model rus roig del 1918-1922. De fet, Companys i el conseller de Defensa, Felip Díaz Sandino, havien valorat positivament aquestes iniciatives i Sandino les havia acabat plantejant davant dels dirigents de la CNT, però sense tenir encara un consens definitiu.²⁵

COINCIDÈNCIA PLENA EN EL CAMÍ ENVERS L'ENEMIC IDEOLÒGIC INTERN

Una vegada el consolat va afrontar els aspectes de la seva relació envers el PSUC que eren prioritaris —primer, la correlació de forces i el model polític que es defensava a la rereguarda i, segon, la necessitat imperiosa de maximitzar l'organització i els recursos per guanyar la guerra en el front de batalla— va passar a atendre els que eren secundaris en l'ordre de prioritats, tot i que ocupaven un lloc rellevant en l'àmbit ideològic. Ens referim a la necessitat de posar en pràctica l'atac contra el gran enemic ideològic a la rereguarda, el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). I en aquest punt el consolat i el PSUC sí que van trobar un camí que coincidia completament.

El 26 de novembre es va fer el primer pas en aquest sentit. L'evidència en van ser una sèrie d'acusacions i contraacusacions entre el consolat i el POUM iniciades per l'entitat diplomàtica. El primer identificava el poumisme amb el trotskisme internacional a Espanya i, per tant, amb el feixisme internacional. I el segon responia situant el consolat com un dels

25/ Les conclusions del cònsol es troben a AVPRF, fons 10, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Carta al camarada Litvínov», assolides en bona mesura a partir de les informacions que va rebre d'Ilià Ehrenburg reproduïdes a AVPRF, fons 5, inventari 11, carpeta 71, expedient 54, «Carta d'Ehrenburg a Antónov-Ovséienko».

instruments de la submissió de la política de la República a les ordres de Moscou i, ahora, incidint en la seva imatge pública com a hereu únic i legítim de la revolució d'octubre de 1917 que, de fet, volia reproduir a Catalunya i al conjunt de la República Espanyola una revolució proletària.²⁶ Certament no va ser una qüestió menor que l'atac contra el POUM com a suposat enemic trotskista a Espanya que es va iniciar precisament a les pàgines de *Treball*.²⁷ El partit dirigit per Comorera cedia el seu òrgan de premsa per desenvolupar el discurs antipoumista promocionat des del consolat i, no oblidem tampoc, des de les files de la IC. Això implicava posicionar-se públicament al costat de l'entitat diplomàtica soviètica en la dinàmica de major intervencionisme polític aplicat pel consolat des de la seva arribada a Barcelona. Per una altra banda, si ja era significatiu que el PSUC s'alineés públicament amb el consolat a través del joc dut a cap amb *Treball*, encara ho era més que traslladés aquesta identificació a les esferes del poder executiu a Catalunya. Les memòries del conseller primer del Govern de la Generalitat no oferien cap mena de dubte en aquest sentit. Josep Tarradellas va constatar com Comorera primer va desqualificar les acusacions poumistes sobre el consolat I, després, no va dubtar a l'hora d'acusar el POUM d'alinear-se al costat del feixisme internacional, donant suport a una suposada proposta per crear un Estat independent català que havia estat promocionada des d'Alemanya i el Japó amb la voluntat que actués com a cinquena columna contra la República.²⁸

Així doncs, el PSUC i el consolat caminaven junts i es donaven la mà en un camí que, de fet, era considerat com una qüestió interna del moviment comunista internacional no només des de Moscou, sinó també des de les files dels propis dirigents del partit català. Aquest fet esdevé l'element central que explica la plena coincidència de camins entre tots dos protagonistes. I, en aquest sentit, allò que va passar a ser clau en el

^{26/} Aquest èmfasi i aquesta dinàmica es pot seguir més detalladament a PUIGSECH, Josep. «El imaginario de la Revolución rusa en la Guerra Civil Española». A: Juan ANDRADE; Fernando HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, (ed.), *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid: Akal, 2017, p. 398-400.

^{27/} Consulteu *Treball*, 26 de novembre de 1936.

^{28/} Vegeu la reconstrucció de la conversa entre Josep Tarradellas –conseller primer del Govern de la Generalitat– i Comorera en què així es va explicar, corresponent al 14 de desembre de 1936, a GENERALITAT; TARRADELLES, Josep. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya. Volum I. Crònica diària de la Generalitat de Catalunya. Primera part*. Barcelona: Dau, 2008, p. 490.

cas del PSUC no va ser la seva relació amb el consolat, sinó amb la IC. L'antipoumisme del PSUC va ser un element lligat bàsicament a la dinàmica d'apropament que el partit català buscava amb la IC. Però la seva execució pràctica implicava posar-la en pràctica amb uns mecanismes pràctics que permetessin assolir una projecció política a la rereguarda i que, òbviament, apropiaven el PSUC al consolat.²⁹ Els contactes i la sintonia personal i política que el cònsol tenia amb el president Companys, així com l'incontestable presència del PSUC en el Govern de la Generalitat a través de les dues conselleries que ocupava, generaven un còctel que donava com a resultat la via del partit unificat català com la millor eina possible per desenvolupar l'atac contra el suposat trotskisme internacional a Espanya. I més encara quan l'objectiu a curt termini era aconseguir situar el POUM fora del Govern de la Generalitat.

Tanmateix, seria un error considerar que la importància que el consolat atribuïa al PSUC tenia el seu paper prioritari en la qüestió vinculada al POUM. La trajectòria consular a Catalunya des del començament d'octubre de 1936 havia mostrat quines eren les seves dues prioritats principals. I, malgrat que en aquells moments havia entrat en escena la qüestió del POUM, l'ordre de prioritats seguia intacte. Per aquest motiu, Antónov-Ovséienko no va dubtar a continuar prioritzant la coincidència de camins entre la seva entitat i el PSUC amb l'objectiu d'assolir l'ordre i l'estabilització de la rereguarda i la victòria en el front de batalla, i més en aquells moments que el POUM ja havia començat a ser desestabilitzat de manera efectiva —i la millor prova d'això la trobem en l'exclusió del POUM del nou Govern de la Generalitat format el 17 de desembre de 1936 que, de fet, tancava en fals la crisi de govern i, fins i tot, es podria considerar que va ser una victòria pírrica per al PSUC.³⁰ En els propers mesos, la relació entre el PSUC i el consolat en relació amb aquesta lògica, continuaria amb els matisos corresponents fins a finals del 1937, quan l'arribada de l'ambaixada soviètica a Barcelona —al costat de l'aparell de l'Estat central republicà— va portar el consolat a un paper més simbòlic que real i, de fet, la progressiva pèrdua de protagonisme d'Antónov-Ovséienko en la direcció consular des de l'estiu de 1937 —que culminaria

29/ PUIGSECH, Josep. *Entre Franco y Stalin*, op. cit., p. 51-58; i PUIGSECH, Josep. *Nosaltres, els comunistes...*, op. cit., p. 101-108.

30/ MARTÍN RAMOS, José Luis. *La rereguarda...*, op. cit., p. 235-236.

amb la seva retirada el setembre de 1937— va anar acompanyada d'un augment de la línia de crítiques que el consolat exercia sobre el PSUC. Unes crítiques que, al costat dels punts de comunió que hem vist, feien un radiografia prou exacta de la relació entre aquests dos protagonistes.³¹

31/ El seguiment de la relació posterior el desembre de 1936 i la dinàmica de relació consular amb la resta de forces polítiques i sindicals de la rereguarda es pot seguir detalladament a PUIGSECH, Josep. *Falsa leyenda...*, op. cit., p. 148-298. Una retrospectiva molt més sintètica es troba a PUIGSECH, Josep. *La Revolució Russa...*, op. cit., p. 205-211.